

**RESTAURAREA ICOANEI DE HRAM A BISERICII
SFÂNTA TREIME DIN SATUL MÂNDRA,
ȚARA FĂGĂRAȘULUI, ÎNCEPUTUL SECOLULUI XIX**

MARIN COTEȚIU
marin_cotetiu@yahoo.com
Universitatea din București
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”
Departamentul de Teologie Sistematică, Practică și Artă Sacră

**THE RESTORATION OF THE ICON OF THE *HOLY TRINITY* CHURCH
IN MÂNDRA VILLAGE, ȚARA FĂGĂRAȘULUI,
BEGINNING OF THE 19th CENTURY**

ABSTRACT

In this article, I aim to present certain methodological aspects of the main restoring operations I performed in case of the titular saint icon of the Holy Trinity Orthodox Church in Mândra Village, Brașov County. This icon, together with almost the entire altarpiece it is part of, dates from year 1810. My restoring approach had as priorities the rebuilding of the adhesion of the paint layer separated from the support, the stopping of the biological attack and the consolidation of the wooden support.

Since the icon is a composing part of an ensemble belonging to this church with considerable age value, in the introductory part of my article, I also present other significant data regarding the Holy Trinity Church and its artistic components. Then, in order to integrate the titular saint icon in the ensemble that it is part of, I present a few guiding marks from the iconographic program of the altarpiece, information regarding the composing materials and the artistic technique.

The methodological observations regarding the conservation-restoration treatment applied are followed at the end of the article by photographs showing some aspects of this icon's restoration.

Key words: icon, restoration, tempera, wood.

Biserica cu hramul Sfânta Treime este amplasată pe o colină, fiind astfel vizibilă din multe zone ale satului Mândra și de pe drumul național care îl străbate. Localitatea este situată în depresiunea Făgăraș, pe malul râului Olt, la distanța de 6

km de orașul Făgăraș și la 56 km de Brașov. Satul Mândra are o mare vechime, existența sa fiind datată încă din anul 1400¹.

În articolul acesta mi-am propus să prezint unele aspecte metodologice ale principalelor operațiuni de restaurare pe care le-am efectuat în cazul icoanei *Sfânta Treime*. Această icoană, împreună cu aproape întreg iconostasul din care face parte, datează din anul 1810. Demersul meu de restaurare a avut ca priorități refacerea adeziunii stratului pictural desprins de suport, stoparea atacului biologic și consolidarea suportului lemnos.

Întrucât icoana este parte componentă a unui ansamblu care aparține acestei biserici cu valoare de vechime considerabilă, expun în partea introductivă a articolului meu și alte date semnificative despre biserica *Sfânta Treime* și componentele sale artistice. Sfântul lăcaș a fost construit în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, din piatră și cărămidă, fiind sfințit în anul 1779. Comunitatea credincioșilor ortodocși de aici a avut în cursul istoriei sale și alte biserici. Mărturiile istorice consemnează existența în sat a unei biserici înaintea celei de acum, întrucât există date cu privire la slujirea preoțească aici, în anul 1726, a „preotului libertin Stanciu”².

Revin la istoria actualei bisericii cu hramul *Sfânta Treime*, amintind, așa cum menționam mai sus, faptul realizării iconostasului ei la anul 1810. Inscripția acestei date, „1810”, este notată de zugravul iconar în partea inferioară a icoanei *Cina Cea de Taină*, aflată în registrul prăznicarelor. Prima dintre cifre este ornamentată. Meșterul zugrav autor al icoanelor și policromiei iconostasului nu și-a inscripționat însă și numele, acesta rămânând neidentificat până în prezent. Totuși, analizând stilul picturii icoanelor din iconostas și cel al picturii murale a bisericii se constată asemănări care pot constitui indicii pentru același autor: zugravul Sava de la Făgăraș. El a realizat pictura murală a acestei biserici, pe care a semnat-o și datat-o într-o inscripție notată la baza calotei naosului: „Zugrăvit-u-sa această sfântă biserică de mine Sava zugravul de la Făgăraș, la anul 1821”. Prin urmare pictura murală a fost realizată la 11 ani după finalizarea iconostasului.

Ușile diaconești ale iconostasului sunt mai târzii. Autorul picturii lor este Ioan Pop zugrav. Acesta s-a semnat și a datat pictura la 1854 (așa cum arată inscripția notată de el pe ușa cu reprezentarea Sfântului Arhidiacon Ștefan, spre sud).

Ansamblul iconostasului bisericii *Sfânta Treime*, prin vechimea sa, prin calitățile estetice ale componentelor sale (icoane, sculptură și policromie), având autenticitatea stilului popular specific zonei și deținând o valoare spirituală deosebită, se prezintă ca o lucrare valoroasă și reprezentativă pentru arta plastică

¹ Dan Ghinea, *Enciclopedia geografică a României*, București, Editura Enciclopedică, 2002.

² Ștefan Meș, *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1930, pp. 85-86.

bisericească din Transilvania, în zona Țării Făgărașului, în perioada de început a secolului al XIX-lea. La aceleași înalte valori istorice, estetice și spirituale este apreciată și pictura murală a sfântului locaș, toate acestea făcând din biserica *Sfânta Treime* unul dintre cele mai reprezentative obiective culturale și religioase din Țara Făgărașului. Pentru importanța pe care o prezintă din perspectiva acestor valori, biserica ortodoxă *Sfânta Treime* din satul Mândra este clasată ca monument istoric³.

Pentru a integra icoana de hram în ansamblul din care face parte expun aici câteva repere din **programul iconografic al iconostasului**. Am optat pentru a prezenta desfășurarea iconografică de jos în sus, considerând primul registru cel al icoanelor împărătești, în rândul cărora este situată și icoana de hram *Sfânta Treime* (în extremitatea dreaptă). Icoanele împărătești propriu-zise, cele două situate în stânga și în dreapta ușilor împărătești ale iconostasului sunt: Iisus Hristos (în dreapta ușilor împărătești) și Sfânta Fecioară cu Pruncul (în stânga ușilor împărătești). Pe lângă acestea, în extremitatea stângă a registrului se află icoana unui sfânt către care se manifestă o evlavie deosebită. În cazul de față este vorba de Sfântul Ierarh Nicolae. Am menționat deja ușile împărătești, acestea fiind poziționate în axa centrală verticală a iconostasului. Cele două uși diaconești sunt poziționate spre latura de sud și cea de nord ale bisericii. Pe ușa diaconească dinspre nord este pictat Preotul Aron, iar pe ușa diaconească dinspre sud este pictat (Arhi)Diaconul Ștefan. Deasupra registrului icoanelor împărătești este montată o friză sculptată și traforată, ornamentată cu motive florale și geometrice. Mai sus se află al doilea registru de icoane, cel al praznicelor, adică al icoanelor cu reprezentări ale praznicelor împărătești ale Mântuitorului Hristos și ale Sfintei Fecioare Maria. În centrul icoanelor praznicare se află icoana *Cina Cea de Taină*. Al treilea registru este cel al icoanelor Sfinților Apostoli, având la mijloc icoana Mântuitorului Iisus Hristos reprezentat ca Mare Arhieru, șezând pe tron, cu o mitră pe cap, cu Evanghelia în mâna stângă și binecuvântând cu mâna dreaptă. El este Arhieru desăvârșit. De o parte și de cealaltă a Sa sunt Sfinții Apostoli, reprezentați în icoane câte doi. Al patrulea registru de icoane, cel al Sfinților Prooroci, se află în partea superioară a iconostasului. Deoarece în cazul acestei biserici nu a existat loc pentru o mai amplă dezvoltare a iconostasului pe verticală, registrul Sfinților Prooroci are în centrul său crucea cu Mântuitorul Hristos răstignit și moleniile (icoana Sfintei Fecioare Maria și icoana Sfântului Apostol Ioan). Întrucât și pe direcție orizontală suprafața iconostasului este destul de restrânsă, au fost realizate doar șase icoane reprezentând prooroci. Aceștia sunt reprezentați în medalioane rotunde, de mărimi diferite, așezate în ordine descrescătoare dinspre centrul

³ Informații despre această biserică am prezentat și în articolul intitulat *Aspecte privind restaurarea picturilor murale de la biserica Sfânta Treime din satul Mândra, jud. Brașov*, articol publicat în "Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din București", Editura Universității din București, 2013, pp. 615-631.

iconostasului spre lateralele sale. Sub medalioanele cu prooroci sunt doi șerpi sculptați, orientați spre cruce. Șerpii simbolizează aici înțelepciunea.

Prezintă în continuare câteva informații privind **materialele componente și tehnica artistică** de realizare a iconostasului⁴. Structura iconostasului este confecționată din grinzi și panouri din lemn de brad, fixate cu cuie metalice pe zidul ridicat între altar și naos. Panourile pictate ale iconostasului au suportul confecționat din lemn de esențe diferite: brad (în cazul icoanelor) și tei (în cazul policromiei). Panourile structurale montate în spatele icoanelor împărătești s-au comportat ca un strat tampon, având și scopul de a izola și de a proteja icoanele împotriva umidității zidului aflat în spatele lor. Zidul dintre altar și naos are rol structural pentru biserică, întrucât pe el se descarcă o parte din greutatea calotei naosului și a pandantivilor dinspre altar. Acest zid din spatele iconostasului a fost prevăzut cu goluri pentru ușile împărătești, pentru cele diaconești și un gol creat în partea superioară, sub arcul triumfal, prin care este vizibilă o parte din pictura semicalotei absidei altarului.

Suportul lemnos al icoanelor împărătești prezintă un sistem de consolidare realizat cu traverse semiîncastrate montate pe verso și rame aplicate pe față. Blaturile icoanelor au fost confecționate din plăci de lemn obținute atât prin secționare tangențială, cât și prin secționare radială și au fost îmbinate simplu, în metoda *cant la cant*, doar prin încliere. Fața și versoul panourilor din lemn sunt bine finisate, de asemenea și elementele sculptate ale frizelor decorative. Măiestria cu care au fost confecționate și îmbinate toate elementele componente ale iconostasului arată iscusința meșterului popular care a realizat lucrarea.

Ca preparație pe suprafața lemnului a fost aplicat mai întâi un strat subțire de ghips, cu adaos de alb de plumb și clei de origine animală. A urmat schițarea desenului compozițiilor iconografice. Desenul inițial a fost incizat cu un ac pentru a rămâne vizibil și după acoperirea suprafeței cu straturi de culori. Acest desen pregătitor este mai vizibil la examinarea picturii în lumină razantă.

Conform tehnicii artistice tradiționale, culorile au fost aplicate în straturi succesive, prin metoda *deschis pe închis*, fiind mai păstoase în zonele *de lumină* unde sunt mai multe suprapuneri, iar în zonele *de pasaj* stratul de culoare rămânând mai subțire. Ca urmare a modeleului realizat de meșterul zugrav stratul de culoare nu este uniform, ci are mici reliefuri cu grosimi diferite.

⁴ Informații despre acest iconostas și restaurarea sa am prezentat de asemenea și în articolul intitulat *Restaurarea iconostasului bisericii Sfânta Treime din satul Mândra. Aspecte metodologice*, în "Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București. Anul universitar 2013-2014", XIV, Editura Universității din București, 2014, pp. 349-362.

Pentru a stabili metodologia intervențiilor de conservare-restaurare am efectuat investigații *in situ* și am adunat **observații cu privire la starea generală de conservare a iconostasului**. Din perspectiva conservării iconostasului bisericii *Sfânta Treime* din satul Mândra principalele probleme erau constituite de exfolierile stratului pictural și degradările produse de atacul biologic ca urmare a nivelului ridicat al umidității de capilaritate în biserică și a valorilor crescute ale umidității reative a aerului. Densitatea mare a orificiilor de zbor create în lemn de insectele xilofage indicau faptul că icoanele și elementele structurale ale iconostasului suferiseră un atac xilofag puternic. În unele orificii și galerii larvare lemnul era de culoare închisă și existau depuneri consistente de praf, în altele însă rumegușul era curat, aceasta fiind o indicație a unui atac xilofag posibil încă activ la data examinării iconostasului sau în trecutul recent. Orificiile de zbor aveau diametrul de aproximativ 1-2 mm. Din cauza atacului insectelor xilofage iconostasul prezenta zone cu lemnul foarte fragilizat, fapt care a dus în timp la fracturarea unor icoane și a unor elemente sculptate.

Panourile structurale ale iconostasului au preluat o parte din umiditatea excesivă a zidului. În urma acestui fapt, la data la care am analizat iconostasul aceste panouri erau extrem de degradate în comparație cu icoanele împărătești montate în fața lor, dar și acestea din urmă prezentau degradări ample. De asemenea, din cauza umidității ridicate și fluctuante apăruseră fisuri profunde în elementele structurale și în blaturile icoanelor din zonele expuse mai mult la umiditate. Multe icoane prezentau descleieri parțiale sau totale ale plăcilor de lemn din care erau confecționate blaturile. Stratul de culoare prezenta microfisuri dispuse mai ales de-a lungul fibrelor lemnului, ele fiind produse de mișcările de dilatare și de contracție ale suportului lemnos. Așadar, numeroase degradări la nivelul stratului de preparație și al peliculei de culoare erau produse de degradările suportului lemnos și de variațiile sale volumetrice ca reacție la umiditatea relativă crescută și fluctuantă.

La nivelul întregului iconostas, ca urmare a acțiunilor necorespunzătoare de curățare efectuate în trecut, prin procedee incorecte și cu materiale inadecvate, stratul de culoare prezenta eroziuni graduale și lacune. Culorile pe care zugravul iconar le aplicase în strat mai gros rezistaseră mai bine la acele acțiuni neprofesionale de curățare din trecut, în comparație cu alte culori, mai diluate și cu suprafețele poleite cu foiță metalică, acestea prezentând mai multe uzuri graduale și lacune.

Starea generală de conservare a icoanei de hram *Sfânta Treime* era foarte precară. Această icoană, ca urmare a poziționării sale în zona dinspre sud (peretele de sud, în dreptul iconostasului, este partea cea mai umedă a acestei biserici), avea suprafața stratului pictural mult mai degradată prin comparație cu alte icoane din registrul ei. Numeroasele degradări (fisuri, deformări, fragilizări, pierderi

din materia suportului ș.a.) pe care le prezenta icoana *Sfânta Treime* erau cauzate în principal de umiditatea zidului transferată parțial în suportul ei lemnos. Coloanele care încadrează icoana (realizate din lemn de tei) au fost chiar mai puternic atacate de insectele xilofage decât suportul icoanei (realizat din lemn de brad). Coloana din dreapta icoanei de hram fusese deja înlocuită tocmai din cauza fragilizării ei foarte puternice ca urmare a atacului biologic favorizat de umiditatea ridicată.

Detaliile picturii icoanei de hram nu erau vizibile din cauza unui strat consistent de murdărie aderentă, de culoare închisă, aproape neagră, care acoperea suprafața ei. Pe alocuri se observau brobonări dure, de culoare brun, ca urmare a ștergerii suprafeței cu ulei (practică incorectă). Exfolierile, uzurile graduale și lacunele stratului pictural și cele ale foiței metalice reprezentau probleme care necesitau rezolvare atât din punctul de vedere al conservării, cât și din cel al prezentării estetice finale, adică al restaurării. Stratul de murdărie constituit din acumulările depunerilor de praf, pulberi atmosferice și gudroane, indica faptul că nu a mai fost curățat de mult timp. De fapt iconostasul nu a fost restaurat propriu-zis niciodată în cele două sute de ani de existență, dar a avut parte de unele curățări și reparații ocazionale, efectuate inadecvat.

Cu scopul de a stabili **tratamentul de conservare-restaurare adecvat și metodologia de lucru** am solicitat efectuarea unor analize biologice și fizico-chimice de laborator asupra unor probe prelevate din elemente ale iconostasului. Analizele au fost efectuate în cadrul laboratorului de investigații al Muzeului Național de Istorie din București, iar *in situ* am realizat: teste de consolidare și restabilire a adeziunii stratului pictural desprins de suport, teste de curățare a murdăriei aderente, probe de chituire a lacunelor la nivelul stratului suport și la nivelul stratului pictural, probă de integrare cromatică a lacunelor și uzurilor stratului de culoare, probă de vernisare. Investigațiile au confirmat faptul că stratul pictural și suportul lemnos se aflau într-o stare de conservare precară, fapt care a impus efectuarea unor măsuri urgente de conservare și restaurare. Testele și probele de lucru pe care le-am realizat au fost concludive pentru alegerea materialelor și stabilirea concentrațiilor soluțiilor pe care urma să le folosesc în operațiunile procesului de restaurare.

Constatând că numeroase dintre componentele iconostasului (icoane, frize ornamentale, panouri structurale, elemente sculptate și policrome) se aflau într-o stare de conservare foarte precară am realizat în regim de urgență consolidarea profilactică a exfolierilor cu caracter evolutiv. Operațiunea de consolidare profilactică a fost prioritară și în cazul restaurării icoanei de hram *Sfânta Treime*. Consolidarea s-a impus înaintea altor intervenții, deoarece chiar și la ușoara atingere a exfolierilor se puteau desprinde mici fragmente din stratul de culoare. Întrucât consolidarea profilactică a avut un caracter temporar am folosit adeziv organic tradițional în concentrație foarte slabă (clei de pește 1,5-2%, cu adaos de biocid

Preventol RI80 1%). Această concentrație a soluției de clei a fost suficientă pentru asigurarea cu foiță japoneză a fragmentelor exfoliate și a permis un aport ulterior de adeziv în cadrul operațiunii mai complexe de consolidare finală (la care am folosit clei de pește 5%, cu adaos de biocid Preventol RI80 1%, utilizând în acest caz metoda alternării presării suprafeței la cald și la rece, pentru eliminarea rapidă a apei prin fenomenul de condens).

Icoana *Sfânta Treime* avea lemnul parțial putred și foarte fragilizat din cauza densității galeriilor larvare (zona cea mai afectată fiind cea a traversei inferioare). Întrucât investigațiile efectuate asupra suportului lemnos au indicat faptul că atacul xilofag era activ, am efectuat un tratament de dezinfecție folosind Perxil (preparat pe bază de permetrină în solvent organic).

Pe fața icoanei am utilizat în operațiunea de curățare a murdăriei aderente soluții cu acțiune graduală (amestecuri de alcool etilic, esență de terebentină și alți solvenți în diferite concentrații). În prepararea soluțiilor de curățare am ales solvenți cu toxicitate redusă și care nu au remanență.

Pe versoul icoanei, pentru îndepărtarea murdăriei semiaderente am folosit mai întâi un aspirator cu putere variabilă, eliminând acumulările diferitelor depuneri (praf, gudroane, depozite organice ș.a.). În a doua etapă de curățare am folosit soluții slab alcoolizate și slab amoniacale, în care am adăugat Preventol RI80 1% pentru a realiza astfel și biocidarea suprafeței.

Luând în calcul atât gradul de fragilizare a lemnului ca urmare a atacului biologic produs în trecut, cât și nivelul ridicat al umidității în această biserică, pentru obturarea orificiilor de zbor produse de insectele xilofage pe versoul icoanei am utilizat un chit epoxidic bicomponent (Balsite WK) pentru lemn, în care am adăugat white spirit pentru a reduce vâscozitatea și insecticid (Perxil) pe bază de permetrină. Orificiile de zbor de pe fața icoanei și lacunele profunde ale stratului pictural le-am chituit la nivelul peliculei de culoare folosind un chit din praf de cretă în amestec cu clei de pește 5% și adaos de biocid Preventol RI80 1%. Am utilizat metoda umedă tradițională de aducere la nivel și șlefuire a chituirilor folosind pentru aceasta dopul de plută umezit cu emulsie slabă de gălbenuș de ou.

Au urmat integrările cromatice ale uzurilor și lacunelor stratului pictural. Și în aceste operațiuni care au avut ca scop prezentarea estetică finală am căutat să respect principiile restaurării științifice. Astfel, uzurile graduale ale stratului de culoare le-am integrat cromatic distinctiv prin metoda *velatura* (cu texturare realizată în metoda *ritoco*), iar chituirile noi le-am integrat cromatic prin metoda *tratteggio*, pentru a fi identificabile la o examinare de aproape. Având în vedere și respectarea principiului compatibilității materialelor utilizate și a celui care pretinde reversibilitatea lor am folosit culori de apă (pigmenți minerali în amestec cu emulsie de gălbenuș de ou și adaos de biocid Preventol RI80 0,5%). Pentru a pune în valoare poleirea originală, respectând autenticitatea ei și păstrând aspectul de vechime, pe

suprafețele cu lacune și uzuri ale foiței metalice nu am făcut repoleiri, ci tratamentul lor estetic a constat în integrări cu culori, prin metodele indicate mai sus.

La operațiunea de vernisare finală am căutat să evit producerea efectului de lucire a suprafeței și am urmărit obținerea unui aspect semilucios, acesta fiind mai potrivit din punct de vedere estetic cu vechimea considerabilă și stilul popular al picturii.

Întrucât concluziile monitorizării condițiilor de microclimat în biserică au confirmat primele observații, anume că umiditatea relativă a aerului are valori ridicate și este fluctuantă, am propus unele măsuri de îmbunătățire a situației, măsuri pe care preotul paroh Ioan Mitu – cu care am avut o foarte bună colaborare – a căutat să le aplice. Astfel, pentru a asigura condiții prielnice de microclimat pentru componentele artistice din interiorul bisericii și pentru a controla mai bine umiditatea relativă a aerului a fost montat în apropierea iconostasului un aparat deumidificator, s-a încercat realizarea unei mai bune ventilații a aerului și au fost aplicate unele măsuri de scădere a nivelului umidității de capilaritate a zidului prin realizarea unui sistem de drenare a apelor pluviale în exteriorul bisericii și crearea unor orificii de ventilare naturală în interiorul și exteriorul zidului, la bază. Cu toate acestea, problema umidității de capilaritate a zidului încă persistă, iar ca urmare acesteia și umiditatea relativă a aerului rămâne la valori ridicate, în special în sezonul cald. Persistența umidității de capilaritate este cauzată de faptul că pe latura de sud biserică are nivelul de călcare la exterior cu un metru mai înalt față de cel din interior. Sperăm totuși ca într-un viitor nu prea îndepărtat să se găsească o soluție care să rezolve și problema mormintelor aflate foarte aproape de zidul bisericii, pentru a face posibilă apoi excavarea pământului și rezolvarea problemei umidității de capilaritate, putându-se astfel asigura buna conservare a componentelor artistice ale acestei biserici-monument istoric din Țara Făgărașului.

În loc de concluzie

În coordonatele metodologice pe care le-am expus aici pe scurt pentru cazul icoanei de hram *Sfânta Treime*, am desfășurat demersul meu de restaurare pentru întregul iconostas din care ea face parte, întrucât am urmărit o concepție de restaurare unitară în ansamblu. Au existat desigur și unele particularități în funcție de starea de conservare specifică fiecărui element component al iconostasului. Materialele folosite și concentrațiile utilizate au fost alese și adaptate condițiilor concrete pentru fiecare caz, iar operațiunile de conservare și restaurare au avut amploare diferită, dar obiectivele pe care le-am urmărit constant de-a lungul lucrărilor au fost asigurarea unei bune conservări și punerea în valoare a întregului ansamblu iconografic.

Bibliografie selectivă:

Cesare BRANDI, *Teoria restaurării*, Traducere de Ruxandra Balaci, Prefață și Glosar de Dan Mohanu, București, Editura Meridiane, 1996.

Dan GHINEA, *Enciclopedia geografică a României*, București, Editura Enciclopedică, 2002.

Ioan ISTUDOR, *Noțiuni de chimia picturii*, ediția a II-a, revizuită, București, Editura Daim Publishing House, 2007.

Ștefan METEȘ, *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1930.

Aurel MOLDOVEANU, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, ediția a IV-a revizuită și adăugită, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2010.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Biserica *Sfânta Treime* din satul Mândra. Vedere dinspre sud-vest.

Fig. 2 – Iconostasul înainte de restaurare. Icoana de hram se află în dreapta registrului icoanelor împărătești.

Fig. 3 – Consolidarea stratului pictural exfoliat.

Fig. 4 – Reîncleierea și consolidarea suportului lemnos.

Fig. 5 – Test de curățare etapizată a murdăriei aderente.

Fig. 6 – Test extins de curățare a murdăriei aderente.

Fig. 7 – Curățarea selectivă, pe zone compoziționale.

Fig. 8 – Curățarea și degresarea lacunelor stratului pictural.

Fig. 9 – Tivirea marginii stratului pictural.

Fig. 10 – Chituirea lacunelor stratului pictural.

Fig. 11 – Aducerea la nivel și șlefuirea chituirilor.

Fig. 12 – Integrarea cromatică a uzurilor stratului pictural.

Fig. 13 – Integrarea cromatică a suprafețelor chituite.

Fig. 14 – Sfânta Treime, detaliu după integrarea cromatică.

Fig. 15 – Icoana de hram *Sfânta Treime*. Imagine înainte de restaurare.

Fig. 16 – Icoana de hram *Sfânta Treime*. Imagine după restaurare.

Fig. 1 – Biserica *Sfânta Treime* din satul Mândra. Vedere dinspre sud-vest

Fig. 2 – Iconostasul înainte de restaurare.
Icoana de hram se află în dreapta registrului icoanelor împărătești

Fig. 3 – Consolidarea stratului pictural exfoliat

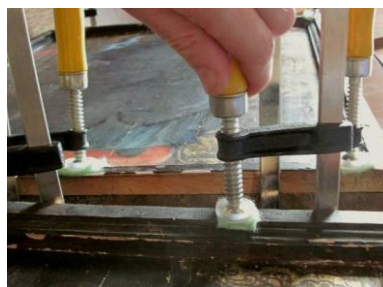

Fig. 4 – Reînclieirea și consolidarea suportului lemnos

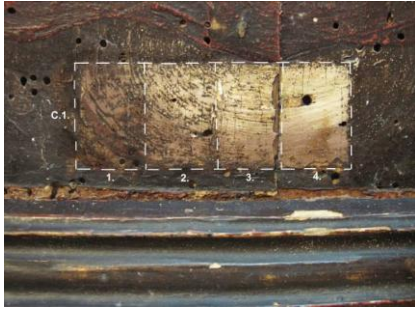

Fig. 5 – Test de curățare etapizată a murdăriei aderente

Fig. 6 – Test extins de curățare a murdăriei aderente

Fig. 7 – Curățarea selectivă, pe zone compoziționale

Fig. 8 – Curățarea și degresarea lacunelor stratului pictural

Fig. 9 – Tivirea marginii stratului pictural

Fig.10 – Chituiră lacunelor stratului pictural

Fig. 11 – Aducerea la nivel și șlefuirea chituirilor

Fig. 12 – Integrarea cromatică a uzurilor stratului pictural

Fig. 13 – Integrarea cromatică a suprafețelor chituite

Fig. 14 – Sfânta Treime, detaliu după integrarea cromatică

Fig. 15 – Icoana de hram *Sfânta Treime*. Imagine înainte de restaurare

Fig. 16 – Icoana de hram *Sfânta Treime*. Imagine după restaurare